

19. Yüzyıl Bir Bektaşî Şairinden Sultan Abdülaziz'e Övgü: İstihârâc-ı Hıfzî

A 19th Century Bektashi Poet Praises Sultan Abdülaziz: Istihârâc-ı Hıfzî

Serdal KARA¹

¹Doç. Dr. Mardin Artuklu Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, Mardin,
serdalkaraa@hotmail.com, orcid.org/0000-0003-0133-7767

Araştırma Makalesi/Research Article

Makale Bilgisi

Geliş/Received:

18.09.2024

Kabul/Accepted:

12.03.2025

DOI:

10.18069/firatsbed.1552267

Anahtar Kelimeler

Bektaşilik, Sultan
Abdülaziz, İstihârâc-ı Hıfzî,
Hıfzî, Dil özellikleri.

Keywords

Bektashism, Sultan
Abdülaziz, İstihârâc-ı Hıfzî,
Hıfzî, Language properties

ÖZ

Çalışma konumuz 19. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Hıfzî'nin İstihârâc-ı Hıfzî adlı manzum eseridir. Hıfzî bu eserinde Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması ile oluşabilecek muhtemel sonuç, anlam ve beklentiler üzerinde durmaktadır. Toplam kırk beş beyitten oluşan metin 8+8 on altılı hece ölçüsü ile yazılmıştır. Metinde gerek ses tekrarı gerek iç kafiye ve gerekse de rediflerle ahenk sağlanmaktadır.

Metin şekil dışında konu ve içerik bakımından; farklı tasavvufi inançları bünyesinde eriterek İslamiyet öncesi Türk unsurları ihtiva eden ve 15. yüzyılda ananesi oluşan Bektaşilik anlayışı ile ilgili unsurlar içermektedir. Bunun yanı sıra metinde baskı dönemleri sonrası Sultan Abdülaziz'i özlemle bekleyiş ve Sultan Abdülaziz'e övgü ile ilgili duygu ve düşüncelere de yer verilmektedir.

Çalışma giriş, dil özellikleri, metin ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır. Giriş bölümünde Bektaşilik inancı ve Bektaşiliğin diğer tarikatlarla olan ilişkisi hakkında bilgi verilmekte, Sultan Abdülaziz dönemine kadar olan Bektaşilik tarihi genel olarak değerlendirilmektedir. Daha sonra metnin gerek şekilsel ve gerekse de muhteva açısından özelliklerine değinilmekte ve manzume şairi hakkındaki bilgilere yer verilmektedir. Dil özellikleri bölümünde yazım ve ses özellikleri üzerinde durulmakta ve ses özelliklerinden dudak uyumu ele alınmaktadır. Dil özellikleri sonrası metnin çeviri yazısına yer verilmektedir. Son olarak metin ile ilgili elde edilen bulguların değerlendirildiği sonuç bölümü yer almaktadır.

ABSTRACT

The subject of our study is the 19th century Bektashi poet Hıfzî's verse work İstihârâc-ı Hıfzî. The text, which consists of forty-five couplets in total, is written in 8+8 sixteen syllable meter. The text is harmonized by repetition of sounds, internal rhyme and redifs. In this work, Hıfzî focuses on the possible results, meanings and expectations that may occur with the accession of Sultan Abdülaziz to the throne, and the feelings and thoughts about the longing for Sultan Abdülaziz and the praise of Sultan Abdülaziz after the periods of oppression are included.

The study consists of introduction, language features, text and conclusion. In the introduction, information is given about the belief in Bektashism and its relationship with other sects, and the history of Bektashism until the period of Sultan Abdülaziz is evaluated in general. Then, both the formal and content features of the text are mentioned and information about the poet of the verse is given. In the language features section, spelling and sound features are emphasized and labial harmony is discussed. After the language features, the translation of the text is given. Finally, there is a conclusion section where the findings obtained about the text are evaluated.

Atıf/Citation: Kara, S. (2025). 19. Yüzyıl Bir Bektaşî Şairinden Sultan Abdülaziz'e Övgü: İstihârâc-ı Hıfzî. *Firat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 35, 2, 395-404

Sorumlu yazar/Corresponding author: Serdal KARA, serdalkaraa@hotmail.com

1. Giriş

Gelenekler, örfler, âdetler ve törenler kendi başlarına bir anlam taşımayıp iyi ve güzel olanın ifadesi olarak bulundukları toplum içinde bir değer ve anlam taşır. Her toplum gibi Türkler de kendilerine ait bu anlam ve değerlere sahip çıkmış, bunları korumaya çalışmışlardır. Bu nedenle Orta Asya'dan (Türkistan'dan) göç eden Türkler; kendi yaşam şekline göre oluşan anane, örf, âdet ve inançlarıyla göç yolunda karşılaşarak etkilendikleri inanç ve anlayışları göç ettikleri bölgelere taşımışlardır. Bu bölgelerden Anadolu, İran, Suriye, Mısır gibi yerlerde yer alan inanç ve anlayışlarla beraber yaşamlarına uygun inanç ve anlayışları kabul etmiş ya da bu inanç ya da anlayışları kendilerine göre düzenlemişlerdir.

Anadolu'ya göç eden Türkmenler arasında İslamiyet yayılmaya başladığı zaman göçebe yaşayan Türkmenlerin hayatında önemli bir yeri olan kadınlar ve kadınların yaşam içindeki rolleri (kadınlarla yapılan "ayinî ictimâ" gibi) ile ilgili ehli sünnet âlimleri tarafından sınırlamaların getirilip kadınların toplumsal yaşam alanı dışına çıkarılmak istenmesi ve göçebe hayata pek uymayan birtakım şer'i hükümlerin olması nedeniyle Türkmenler kendi milli ananesini devam ettirecek bir yaklaşım göstermiş ve daha sonra yaşamlarına yakın buldukları Batını ve Şii akımlarına yönelerek âdeti mezhep toplulukları oluşturmuşlardır. Bugün Anadolu ve İran'ın bazı bölgelerinde "Kızılbaş, Alevi, Hurufi, Ali-ilâhî" gibi adlar alarak yaşayan heterodoks¹ zümreler bu akımların devamıdır (Köprülü, 1925: 127).

Heterodoks zümreler belli bir siyasi merkeze bağlı olmakla beraber merkezi anlayış ve gücün dışında kendi inanç ve geleneklerine göre yaşamaktadır. Bu nedenle de zaman zaman merkezi otoriteyle karşı karşıya gelmekte ve bu otoriteye karşı ayaklanmaktadır. Bu ayaklanmalardan biri de heterodoks zümrelerden Kalenderî ve Hayderî gibi Şii ve İsmailî tasavvufî tarikatların ve bunlara bağlı aşiretlerin Anadolu'da ilk dinî siyasi hareketleri olan Babaîler isyanıdır (H. 637)². Bu isyanın başarısızlıkla sonuçlanması, dervişlerin gizlenmesine neden olmuş; ancak dervişler Moğol istilası sonrası saklanmaya gerek görmeyerek tabi oldukları yolu yaymaya başlamışlardır. Hacı Bektaş Veli bunların en önemlisi ve Baba İshak'ın takipçisi olarak sayılabilir. İtikat bakımından Hacı Bektaş ile şeyhi Baba İshak ve o yüzyıllardaki Babaî, Kalenderî, Hayderî dervişleri arasında hemen hemen hiçbir fark olmadığı iddia edilebilir (Köprülü, 1925: 138).

Şii-Bâtını görüşte olan Hayderîye ve Kalenderîye tarikatlarıyla Bektaşilik arasında o kadar sıkı bir ilişki vardır ki sonraki yüzyıllarda bunların birbirinin yerine eş anlamlı olarak kullanıldığı görülmektedir (Köprülü, 1925: 129). H. 8. yüzyılda Rum Abdalları olarak adlandırılan, dış görünümü ve kıyafetleri ile Kalenderî ve Hayderî dervişlerinden farklı olan Bektaşilerin Osmanlıların kuruluşu ile de ilgileri olduğu muhakkaktır. Bu ilgi I. Osman ve Orhan dönemlerinde genellikle Hacı Bektaş'ın müritleri olan ve sürekli savaşımlara katılan Türkmen babaları yani Rum Abdalları ile ilgilidir. Daha sonra Yeniçeriliğin kuruluşunda da Bektaşilik ile Ahiliğin önemli rolleri olduğu apaçık görülmektedir (Köprülü, 1925: 139).

Türk tarikatlarının en önemli düşünce kaynakları olarak Mevlana'nın Farsça Mesnevî'si ile Muhyiddin İbnü'l-Arabî'nin Fütûhâtü'l-Mekkiyye ve Fusûsü'l-Hikem adlı eserleri görülmektedir. Bu kitaplar etkisiyle Türkler arasında gelişen sistemde temel olarak Türklerin Asya'dan getirdikleri geleneklerin yaygın inanç ve pratikleri yer almıştır. Mevlevilik esas olarak şehirlerde estetik çekicilik temelinde, aristokratik ve entelektüel kardeşlik olarak gelişip üst sınıf üyeleri içinde yaygınlaşırken Bektaşilerin en önemli temsilcisi olarak yer aldığı diğer grup üyeleri, halk yaşamı içinde yer alanlardan oluşmuştur (Berge, 1991: 11-12).

Bektaşilik ilk çıkış dönemlerinden itibaren Sünniliğin ve Sünnî tarikatların yaygın olduğu büyük merkezlerde değil, daha çok Sünnilik etkisinden uzak kalmış göçebe aşiretler, köylüler ve sınırlarda bulunan askerler gibi geniş halk kitleleri arasında yayılmıştır (Köprülü, 1979: 462).

15. yüzyıldan itibaren Bektaşilikte gulat ya da galiye adı verilen müfrit Şii inancının farklı şekilleri, Kalenderîye'den kalan tasavvufî anlayışlar, Muhyiddin İbnü'l-Arabî etkisi ile basit ve kaba şekli ile yerleşen panteizm anlayışı, göçebe Türk kabileleri arasında yaşayan eski Türk Şamanlığın bazı inançları ile Hurufilik inancı açıkça görülmektedir (Köprülü, 1979: 462).

14. yüzyılda Anadolu'da Kalenderîlik, Hayderîlik gibi farklı heterodoks tarikatlarla birlikte varlığını sürdüren Bektaşilik, 15-16. yüzyıllarda neredeyse resmi bir inanç haline gelmiş ve özellikle Yeniçeri Ocağı'nda nüfuz kazanarak devletin himayesini kazanmıştır. 15-19. yüzyıllarda dinî ve siyasi nüfuz elde eden Bektaşilik, II.

¹ Heterodoks: Kabul edilmiş resmi inancın dışında, ona alternatif ve muhalif inanç (Ocak, 2023: 99).

² Köprülü bu isyanın liderinin Baba Resulullah lakaplı Baba İshak olduğunu bildirirken (Köprülü, 1925: 134) Ahmet Yaşar Ocak isyan lideri olarak Baba İlyas-ı Horasanî'yi görmekte ve Baba İshak ile Hacı Bektaş'ı Baba İlyas'ın iki halifesi olarak kabul etmektedir (Ocak, 1992: 205; Ocak, 2023: 112,116). Bektaşiliğin ilk piri kabul edilen, Mevlana'nın çağdaşı olup onunla aralarında zıtlıkların olduğu bildirilen Hacı Bektaş ile ilgili iki önemli noktaya dikkat çekilir. Bunlardan biri Baba Resulullah lakaplı Baba İshak'ın (Ocak'a göre Baba İlyas'ın) halifesi olduğu, bir diğeri ise şeriatın zahiri hükümlerine bağlı olmadığı ile ilgilidir (Köprülü, 1925: 137).

Mahmut döneminde Yeniçeri Ocağı ile birlikte dağıtılmış; ancak Sultan Abdülaziz döneminde yeniden ortaya çıkıp canlılığını kazanmıştır (Köprülü, 1979: 461).

17. yüzyıldan itibaren imparatorluğun birçok bölgesinde görülen Bektaşilik daha çok Anadolu ve Balkanlar'da taraftar bulmuştur. Doğrudan doğruya bir Türk tarikatı olan Bektaşilik Mısır ve Irak gibi bölgelerde mahalli örf ve inançlara uymadığı için yerli halk arasında değil, oradaki Türkler arasında rağbet görmüştür (Köprülü, 1979: 461). Bu nedenle tutarlı bir şekilde Türk diline bağlı kalan Bektaşiler inanç ve pratiklerinde İslam öncesi Türk kültürünün unsurlarını da taşımışlardır (Birge, 1991: 13).

Bektaşilik hareketi 19. yüzyılın başlarına kadar elde ettiği gücü bu yüzyılın başında 1808'de tahta çıkan II. Mahmut döneminde kaybetmiştir. II. Mahmut 15 Haziran 1826'da Yeniçeri birliklerini yok ettikten sonra Bektaşî tekkelerinin araştırılması ve baskı altına alınması emrini vermiştir (Birge, 1991: 88). 8 Temmuz 1826'da Bektaşiler üzerine yapılan toplantıdan üç gün sonra Bektaşî tekkeleri kapatılmış, Bektaşî babaları ya idam edilmiş ya da dervişlerle sürgün edilmiştir. Bunun üzerine Bektaşî tarikatına mensup olanlar zarar görmemek için Bektaşî olduklarını gizlemişlerdir. Bu olaydan sonra Bektaşî kıyafetiyle kimse görülmemiştir (Ahmed Cevdet, 1301: 208-210).

Tarikatın yok edilme girişiminden yirmi üç yıl sonra 1849'da Bektaşiler yeniden güçlenmiş ve yüksek zümrelerde etkili olmaya başlamışlardır (Birge, 1991: 92). Lucy Garnet'e göre Sultan Abdülmecit'in eşi Bezmi Sultan Merdiven köyündeki Bektaşî tekkesine giderek dilek tutmaktadır (Birge, 1991: 93). Kimi araştırmacılara göre ise Bektaşilerin 1826'dan sonra etkilerini sürdürebilmeleri birçok valide ve hemşire sultanın Bektaşî olmalarıyla ilgilidir. Hatta Sultan Abdülaziz Bektaşî tarikatına girmemiş olsa da kendisinin bir "muhip" olduğu belirtilmektedir (Mélakoff, 1993: 234). Bunun yanı sıra Sultan Abdülaziz'in Avrupa seyahati sonrası Bektaşî tekkelerinde Gül Baba'yı ziyaret ettiği ve annesi Pertevniyal Valide Sultan'ın Bektaşî şeyhi Emin Baba'ya Edirnekapı'da tekke yaptırdığı tespit edilebilmektedir (Maden, 2013: 209). Ayrıca Sultan Abdülaziz'in annesinin Bektaşî olduğu ve 1871'de "Vilayetname ve Aşkname" adlı eserlerin onun gizli korumasıyla, Miratü'l-Mekasit'in ise onun parasıyla basıldığı iddia edilmektedir (Birge, 1991: 93-94). Sultan Abdülaziz döneminde yeniden canlanan Bektaşiliğe dair görülen gelişmelerle ilgili olarak 1867-1869 yılları arasında Bektaşî düşüncesini açıklayan Azbi Baba'nın Tahmis'i dışında eser görülmezken 1869'dan 1876 yılına kadar dikkate değer sayıda Bektaşilikle ilgili eserler yayımlanmaya başlanır (Birge, 1991: 94).

1.1. Hıfzî

Bektaşiler üzerindeki baskı ve sınırlamaların Sultan Abdülaziz döneminde kalkması ve Bektaşilerin yeniden güçlenip etkili olması Sultan Abdülaziz'e karşı sevgi, güven ve bağlılık duygularının artmasına neden olmuştur. Sultan Abdülaziz'e verilen bu değer ve önem bazı Bektaşî eserlerine de yansımıştır. Bu eserlerden biri Hıfzî'nin İstihrâc-ı Hıfzî adlı manzum eseridir.

İncelemeye esas alınan manzumenin hem başlığında (İstihrâc-ı Hıfzî) hem de metin içinde adı geçen (36, 37, 40, 42, 45. beyitler) Hıfzî ile ilgili kaynaklarda pek bilgi bulunmamaktadır. Metinden hareketle şairin 19. yüzyılda yaşadığı tespit edilebilmektedir. 19. yüzyılda Hıfzî adında kaynaklarda iki şair tanıtılmaktadır. Bunlardan biri H. 1261 (M. 1851) Merzifon doğumlu bir şairdir (Bilgin, 1992: 83-84) ki Sultan Abdülaziz'in tahta geçtiği tarih düşünüldüğünde bu şairin farklı bir 19. yüzyıl şairi olduğu anlaşılmaktadır. Bir diğeri ise 19. yüzyılın başlarında yaşayan, Bolvadin doğumlu, Bektaşî saz şairlerinden Aşık Hıfzî'dir (Ergun, 1956: 78-80; Özmen, 1998: 133-136). Fakat Bolvadin doğumlu Aşık Hıfzî'nin hayatı ile ilgili kaynaklarda yeterli bilgi bulunmadığı için İstihrâc-ı Hıfzî şairi olup olmadığı hakkında kesin bir hükme varılamamaktadır. Ancak incelemeye esas alınan İstihrâc-ı Hıfzî şairi ile ilgili bazı bilgilere metinden hareketle ulaşılabilmektedir. Metnin yirmi beşinci beytinde şair, Sultan Abdülaziz dönemine yettiğini açıkça ifade etmektedir. Bilindiği üzere Sultan Abdülaziz 1861 yılında hükümdar olmuştur. Ayrıca altı, yirmi altı ve yirmi sekizinci beyitlerde Sultan Abdülaziz dönemindeki Bosna ve ona bağlı bulunan Yenipazar'daki karışıklıklara göndermede bulunmaktadır. Metnin başından itibaren de Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması ile ilgili yapılan göndermelere de bağlı olarak şairin 19. yüzyılın başlarında doğduğu öngörülebilir. Bu bilgiler ışığında 19. yüzyılın başlarında yaşadığı düşünülen İstihrâc-ı Hıfzî şairi ile Aşık Hıfzî'nin aynı kişi olabileceği de göz ardı edilmemelidir.

1.2. İstihrâc-ı Hıfzî'nin Şekil ve Muhteva Özellikleri

Yunus Emre'ye dayanan Kaygusuz Abdal'la kurulan Alevi-Bektaşî edebiyatı (Gölpınarlı, 1963: 7) dayandığı zümrenin gelenek, inanç, atasözü ve terimlerini aktarırken azizlerini övüp erkan ve ayinden bahsetmektedir (Gölpınarlı, 1963: 6). Ayrıca bu edebiyatta gerçeklik canlı tutulmakta, dünya sevgisi ve yaşam önemli bir yer tutmaktadır. 16-17. yüzyıldan sonra donuk hale gelen 19. yüzyıldaki sosyal hayat değişiminin yansıdığı Alevi Bektaşî edebiyatı (Gölpınarlı, 1963: 7) ile ilgili olarak incelemeye esas aldığımız metin 19. yüzyıl Bektaşî şairlerinden Hıfzî'nin yazmış olduğu "İstihrâc-ı Hıfzî" adlı manzumudur. Sultan Abdülaziz'in övüldüğü, Sultan Abdülaziz'in tahta çıktığında gerçekleşebilecek muhtemel olay ve gelişmelerin anlatıldığı eser, Topkapı Sarayı

Müzesi Türkçe Yazmaları koleksiyonu M.R. 334 demirbaş numarasıyla kayıtlıdır. Başka nüshası tespit edilemeyen ve bir varaktan oluşan eser, nesih hattı ile yazılmıştır. Toplam kırk beş beyitten oluşan eserde beyitler kırmızı ve siyah mürekkeple belirginleştirilmiştir. Her beyti 8+8 on altılı hece ölçüsüyle yazılan ve ahengi ses tekrarları, iç kafiye ve rediflerle oluşturulan metinde sade bir dil kullanılmıştır.

Çalışmaya konu olan İstihâr-ı Hıfzî adlı manzum eserdeki istihâr sözcüğü, içeriden bir nesnenin kendine doğru çıkarılması; akla uygun, hususi yaygın söz; kitaptan mana çıkarmak gibi anlamlara gelmektedir (Mütercim Âsım Efendi, 2013: 949). Genel olarak anlam çıkarma olarak tanımlanabilecek terimin başlık olarak yer aldığı manzume, Sultan Abdulaziz'in tahta çıkmasıyla oluşabilecek muhtemel sonuç ve anlamlar hakkındadır. Metin Sultan Abdulaziz'in tahta çıkması, tahta çıkması ile oluşacak zenginlikler, başarılar, hain ve kafirlerin cezalandırılması, birçok yerin fethedilmesi, gizli olanların açığa çıkması, abdallar, Hz. Ali, Sultan Abdulaziz'in bâtni ilimlere hâkim olup Yunus gözüyle bakabilmesi, adaletin tekrar tesis edilmesi, Bosna'nın huzura kavuşması, Mehdi'nin gelmesi ve tenasüh inancı gibi çıkarım ve anlamlar üzerinedir.

Manzume ile ilgili olarak dikkat çeken özelliklerden biri merkezi inanç dışında kalan heterodoks ve senkretik inancın bir devamı olan Mehdi anlayışının şiire de yansması ve şiirde kendine yer bulması ile ilgilidir. Türklerde İslam öncesi İran vasıtasıyla belli ölçülerde oluşan Mehdi anlayışının İslam sonrasında da devam ettiği ve bu anlayışın heterodoks İslam'ın en bariz karakteristiği olduğu bilinmektedir (Ocak, 2023: 102-103). Alevilik ve Bektaşiliğe tanıdık yapısını veren Hz. Ali kültü, Oniki İmam kültü, Kerbelâ Mâtemi kültü gibi temel Şii kültürleri 15. yüzyıl sonunda İran etkisi ile Anadolu'ya girmiştir (Ocak, 2023: 250). Bu inançlardan biri olan ve kökü eski Mezopotamya'ya dayanan, Oniki İmamcılık (İmâmiyye) ile Yedi İmamcılığın (İsmâiliyye) temel inançlarından olan Mehdi (Ocak, 2023: 128) İmâmiyye'de, gelmesi beklenen on ikinci imamdır (Muhammed Huseyn âlu Kâşif al-Gitâ, 1966: 48). Bu bilgilerden hareketle metinde gelmesi beklenen, adaleti sağlayıp (29. beyit) hakimiyeti ele alacak olan (30. beyit) Mehdi de İmâmiyye'de belirtilen on ikinci imam olmalıdır.

Metinde dikkat çeken bir başka konu ise “yedi iklim” inancıdır. Metinde geçen Hz. Ali'nin yedi iklimi alacağı söyleminde (20. beyit) yer alan dünyanın yedi bölgeye bölünmesi, yedi iklime ayrılması ile ilgili inançlar İslamiyet öncesi Göktürk çağında bile görülmektedir. Göktürk kağanı İstemi Kağan Bizans imparatoruna yazdığı mektupta yedi iklimin hükümdarı olduğunu belirtmektedir (Ögel, 2010: 428). Ayrıca yedi iklimin yedi abdal tarafından korunduğuna ve bu yedi abdalin belaları kaldırma gücü ve görevi taşıdıklarına da inanılmaktadır (Gökbel, 2019: 4).

Manzumede Hıfzî'nin mekânı olarak yer alan “lâm elif” ifadesi (41. beyit) dikkat çekicidir. Bektaşî yazmalarında “elif” Hz. Ali için kullanılırken “lâm” Hz. Muhammet karşılığı olarak kullanılmaktadır (Özkolaçık, 2023: 103). Hurufî metinlerinde ise kaim-makam olarak kabul edilmektedir (Reffî, Penâhî, Misâlî, 2019: 39). Bu bilgiler ışığında Hıfzî'nin mekânı Hz. Muhammet ve Hz. Ali yolu olarak kabul edilebileceği gibi; tasavvuftaki mürşidin kaim-makamından hareketle halifelik (Gökbel, 2019: 362) olarak da değerlendirilebilir.

1.3. Metin Kuruluşunda İzlenen Yöntem

Metin çeviri yazıya aktarılırken tek sayfadan oluştuğu için sayfa numarası kullanılmadı. Satır numaraları ise her beytin mısra başına yazıldı. Metnin çeviri yazısında mısra başı ve özel adlarda büyük harf kullanıldı.

Tek nüshası tespit edilen eserde sözcük veya eklerin yer yer yanlış ya da eksik yazıldığı tespit edildi. Bu durumda eksik olan ek, köşeli parantez ile gösterilirken (olacak[dır] 6. beyit) metnin akışını bozup fazla yazılan sözcük parantez içine alındı (bir nâm (ola) olacaktır 28. beyit).

Metin çeviri yazıya aktarılırken bazı sözcük ya da eklerin yanlış yazıldığı tespit edildi. Bu durum dipnotlarla gösterildi. Dipnotlarda metin içine alınan sözcük ile yazımı yanlış kabul edilen sözcüğü birbirinden ayırmak için iki nokta işareti (:) kullanıldı. İki noktanın sol tarafındaki sözcük metin içine alınan sözcüğü gösterirken sağ tarafındaki, yanlış kabul edilen sözcüğü göstermektedir.

Nesih hattı ile harekesiz yazılan eserde bazı ek ünlüleri (tamlayan durum eki, geniş zaman eki...) yazılmamıştır. Bu durumda eserin dönem özellikleri dikkate alınarak ekler okundu. Yer yer bazı ek ünlüleri (bildirme eki, 3. tekil şahıs iyelik eki, 1. tekil şahıs eki...) ise hareke ya da harf ile gösterilmiştir. Ünlüsü gösterilen bu tür ekler metindeki şekliyle okundu.

2. Dil Özellikleri

2.1. Yazım Bilgisi

Metinde yazım ile ilgili en dikkat çekici olan “n” ünsüzünün yazımı ile ilgilidir. Metinde dış ünsüzü n (ن) yerine arka damak geniz ünsüzü n (ك) kullanılmıştır:

ايتديكن - ايتديك (5)

کلامک - کلامن kelâmın (37)

ارادیک - ارادیکن aradığın (44)

صفاتک - صفاتن şıfatın (19)

اویاندیرسن - اویاندیرسک uyandırson (27)

Arka damak geniz ünsüzü n (ن) yerine diş ünsüzü n (ن)nin kullanıldığı da tespit edilmektedir:

صونره - صونکر şonra (5)

صونى - صونى şonı (7)

گونلونه - گونلونه gönlüne (9)

Manzumede “z” sesinin yazımı da dikkat çekicidir. Bilindiği üzere Osmanlı Türkçesi metinlerinde sözcüğe bağlı olarak “z” sesini göstermek için “ذ،ز،ض،ظ” harfleri kullanılabilmektedir. İzin (اِذْن) sözcüğünün metnin üç yerinde اِزین (10,17,18) şeklinde yazıldığı tespit edilmektedir. “z” sesi ile ilgili olarak ayrıca bir örnekte “ض” yerine “ظ” harfinin yazıldığı görülmektedir: حاضرده - حاضرده hâzırda (26)

2.2. Ses Bilgisi

Ses bilgisi bölümünde manzum metin okunurken eklerin dudak uyumuna göre düzlük yuvarlaklık uyumu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

2.2.1. Uyuma Giren Ekler

2.2.1.1. Ad Çekim Ekleri

a) Tamlayan Durum Eki +(n)Uı / +(n)İı

XVIII. yüzyılda uyuma giren tamlayan ad durum eki (Kartallıoğlu, 2011: 410) Redhouse'da düz tabanlardan sonra uyumludur: Kitabların éyüsü (Redhouse, 1846: 40), gevreyiñ (Redhouse, 1846: 32), benim, anıñ, bizim (Redhouse, 1846: 52), ‘arabanıñ tekerlekleri (Redhouse, 1846: 59). Görüldüğü üzere XVIII. yüzyıldan itibaren uyuma giren tamlayan ad durum eki ile ilgili olarak XIX. yüzyılda da dudak uyumuna dair örnekler tespit edilmektedir. Bu nedenle metinde ünlüsü gösterilmeyen ek uyuma uygun okundu: Muhammedin (7), gögsün (22), veliniñ (34), kimiñle (38)

b) 1. Tekil Şahıs İyelik Eki +im

Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eserde ünsüz bir harfle biten sözcükte ekin düz veya yuvarlak okunması gerektiği belirtilmekte ve “kalemim, gönlüm” örnekleri verilmektedir (Emre, 2004: 147) Redhouse'da ise ek düz ünlüden sonra düz ünlü olarak uyumlu şekilde örneklendirilmiştir: Pederim, balığım (Redhouse, 1846: 57). Bu nedenle ünlüsü gösterilmeyen örneklerde sözcükler uyuma uygun okundu: kabrimde (39)

c) 1. Çoğul Şahıs İyelik Eki +mız

18. yüzyıl sonunda ek ünlüsünün büyük oranda, yardımcı ünlüsünün ise uyuma girdiği ek (Kartallıoğlu, 2011: 450) Redhouse'da da uyumlu olarak gösterilmiştir: pederimiz, derimiz (Redhouse, 1846: 57-58). 19. yüzyılda uyuma giren ve metinde yardımcı ünlüsünün dudak uyumuna girdiği görülen ek (dedigimiz 24, illerimiz 32, bülbüllerimiz 32) uyuma uygun olarak okundu: dedigimiz (24), dallarımız (32)

2.2.1.2. Fiil Çekim Ekleri

a) Bildirme Eki -dur/-dİr

Metinde genellikle ünlüsü gösterilmeyen bildirme ekinin iki yerde hareke ile (olacaktır 26, 32), bir yerde ise harf ile (yokdur 34) ünlüsünün gösterildiği tespit edilmektedir. Gerek metinde hareke ile ekin uyuma uygun gösterilmesi gerek XVIII. yüzyıl sonu metinlerinde uyuma girmiş olması (Kartallıoğlu, 2011: 267) gerek Ahmet Cevat Emre'nin gramer kitabında ekin uyuma girmiş olarak gösterilmesi (Emre, 2004: 489) gerekse de Redhouse'da ekin uyuma uygun şekilde yer alması (Redhouse, 1846: 56) nedeniyle ünlüsü gösterilmeyen örneklerde ek uyuma uygun okundu: olacaktır (17), diyecekdir (19), edecektir (34), yağacaktır (37)

b) Geniş Zaman Eki -İr / -ur

Hâce-i Lisân-ı Osmânî'de birden fazla heceli sözcüklerde ek ünlüsünün son sese göre uyum sağladığı belirtilirken (Manastırlı Mehmed Rıfat, 2016: 131) benzer bir açıklama Türkçe Sarf ve Nahiv adlı eserde de

görülmektedir (Hüseyin Cahit, 2000: 163, 590). Türkçe Sarf ve Nahiv, Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eserde de ekin uyuma girdiğine dair örnekler yer almaktadır: “Bu işi yarın da görürüz; Güzel güzel oturur vakit geçirirsiniz” (Emre, 2004: 503). Gerek 19. yüzyıl gerek 20. yüzyıl başında yazılan gramer kitaplarında ekin dudak uyumuna girdiğinin belirtilmesi nedeniyle ünlüsü gösterilmeyen örneklerde ek uyuma uygun okundu: eridir (15), tolaşır (17), urur (17)

c) 1. Tekil Şahıs Eki -Um / -Im

Bilinen geçmiş zamanda ek 19. yüzyıl gramer kitaplarından Redhouse ve Külliyyât-ı Kavâ'id-i Lisân-ı 'Osmânî'de dudak uyumuna girmektedir: açdım (Redhouse, 1846: 118); geldim, çekdim, yazdım (Râşid, 1317: 92, 130-131). Ekin dönemin gramer kitaplarında uyuma girmesi nedeniyle ünlüsü gösterilmeyen ek uyuma uygun okundu: şaşdım (31), kaçdım (31), seyr êtdim (33), güldüm (38), bildim (38)

Öğrenilen geçmiş zamanda ek Türkçe Sarf ve Nahiv (Hüseyin Cahit, 2000: 153,156) ve Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv (Emre, 2004: 190) adlı eserlerde düz ünlü ve uyuma girmiş kabul edilmektedir. Bu nedenle ünlüsü gösterilmeyen ek düz ünlü okundu: gelmişim (38)

d) Görülen Geçmiş Zaman 1. Çoğul Şahıs Eki -dik

18. yüzyılda uyuma giren ek (Kartallıoğlu, 2011: 356), gerek Redhouse'da gerek Külliyyât-ı Kavâ'id-i Lisân-ı 'Osmânî'de düz ünlülü tabanlardan sonra düz ünlü olarak kullanılmıştır: yaptık, kesdik, kırıldık, çekişdik (Redhouse, 1846: 94, 106); geldik, yazdık, çekdik (Râşid, 1317: 92, 130). Bu nedenle metinde ünlüsü gösterilmeyen ek uyuma uygun okundu: yetişdik (25)

2.2.2. Yuvarlak Ünlülü Ekler

2.2.2.1. Fiil Çekim Ekleri

a) 3. Tekil Şahıs Emir Eki -sUn

Metinde gerek düz gerek yuvarlak tabanlı fiillerde yuvarlak ünlü olarak yer alan ek (bulsun, 27, okusun 44, kılsun 44) Türkçe Sarf ve Nahiv Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv adlı eserde düz tabanlı fiillerde hem yuvarlak hem de düz ünlü şeklinde kullanılmaktadır: yazsun, yazsın; gelsün, gelsin, istesün, istesin (Emre, 2004: 197). Redhouse ve Türkçe Sarf ve Nahiv'de ise ek yuvarlak ünlülüdür: başlasun, kırsun, açsun, açsunlar, êtsün, eylesün, kılsun (Redhouse, 1846: 93, 117, 142); yazsun (Hüseyin Cahit, 2000: 558). Külliyyât-ı Kavâ'id-i Lisân-ı 'Osmânî'de ise ek genellikle dudak uyumuna uymaktadır: gelsin, okusun, ağlasın (Râşid, 1317: 108). Ancak uyum dışı örnek de tespit edilebilmektedir: okumasun (Râşid, 1317: 108). 19. yüzyıl metinlerinde ekin daha çok yuvarlak ünlülü kabul edilip geçiş döneminde olması nedeniyle metinde ünlüsü gösterilmeyen örnekler yuvarlak ünlülü okundu: uyandırısın (27)

2.2.2.2. Fiilimsi Ekleri

a) Zarf-Fiil Eki -Up

Zarf-fiil eki -Up metinde yuvarlak ünlülü kullanılmıştır: dökilüp (16), bırakup (31), şararup (38)

2.2.3. Düz Ünlülü Ekler

2.2.3.1. Fiil Çekim Ekleri

a) Bilinen Geçmiş Zaman Eki -dİ

Ek, metinde düz ünlü olarak yer almaktadır: okudu (13), oldı (41), kodı (13), ermedi (23)

2.2.3.2. Fiilimsi Ekleri

a) Sıfat-Fiil Eki -dİK

İncelediğimiz metinde sıfat-fiil -dIK ekinin düz ünlüden sonra düz ünlü (ëtdigin 5, aradığın 44, dedığımız 24) kullanıldığı bir örnekte ise yuvarlak ünlüden sonra yine düz ünlü olarak yer aldığı görülmektedir: umduğımız (24)

2.2.3.3. Yapım Ekleri

a) Edilgenlik Eki -II

Metinde ek düz ünlü ile gösterilmiştir: kurulacak (3), şorılacak (3), yorılacak (3), atılacak (10), dökilüp(16).

3. Metin

İstihrâc-ı Hıfzî

- 1) Elli tokuz zühûr ëtdi heb 'âşıklar aña gitdi
Sultân 'Azîz tahta pendî çok saltanat olacaqdır
- 2) Sultân 'Azîz uyanacak kılıç kana boyanacak
Yedi devlet tayanacak işler kemân olacaqdır
- 3) Büyük meclis kurulacak çok su'âller şorılacak
'Ulemâlar yorılacak 'azîm divân olacaqdır
- 4) Böyle bir eyyâm olacak sarây kâfirle tolacak
Mü'minler meydân alacak çok kızıl kan olacaqdır
- 5) Sarây bâbını açacak cümle kâfirler kaçacak
Herkes ëtdigin³ bulacak sonra⁴ beyân olacaqdır
- 6) Yedi düvel karışacak birbirine turışacak
Yakında şarp urışacak Bosnada şân olacaq[dır]
- 7) Bunca şâhlar umdı bunu 'ömrinde çıkmadı sonra⁵
Muhammedin yeşil tonı kim 'azîm han olacaqdır
- 8) Her düveller bakınacak bir mülâzım takınacak
Çok memleketler yakacak bir toz tuman olacaqdır
- 9) Yedi sene fikre yanar getürmez gönlüne⁶ fütûr
Hiçbir kral bakmaz hatâr elçiler tağılacaqdır
- 10) Vezirler izin⁷ alacak çok kal'alar feth olacak
Bâtin topı atılacak külli kelimât olacaqdır
- 11) Kendi tahtından inecek neverî tahta binecek
Üç gün anda hükm edecek 'Azîz hayrân olacaqdır
- 12) Bilinmez bir abdâl kişi nedir erkek nedir dişi
'Alemde hiç yokdur eşi şâh Süleymân olacaqdır
- 13) Toksan iki anuñ adı Haq sırrını anda kodı
Sûre'-i Yâsin okudı ölümeden olacaqdır
- 14) Çok vilâyet işidecek kâfirleri şaşıracak
Kanlı talğa taşıdacak bir kahraman olacaqdır
- 15) Sultân 'Azîz eger başı eridür tağ ile taşı
Ana baba bağı başı çok şehîdân olacaqdır
- 16) Ana baba ağlayacak cümle kara bağlayacak
Seller gibi çağlayacak dökilüp kan olacaqdır
- 17) 'Alî urur belde başı tolaşır tağ ile taşı
Muhammeddir haq yoldaşı izin⁸ ihsân olacaqdır
- 18) Muhammed izin⁹ verecek 'Alî meydâna gidecek
Ay ile Güneş turacak 'azîm seyrân olacaqdır

³ ëtdigin: ëtdigin

⁴ sonra: sonra

⁵ sonra: sonra

⁶ gönlüne: gönlüne

⁷ izin: izin

⁸ izin: izin

⁹ izin: izin

- 19) Dilden besmele dēyecek arslan sıfâtın¹⁰ giyecek
Gökden melekler inecek Allâh Allâh dēyecektir
- 20) Uz gez Zülfiķârı şalacak yedi iklimi alacak
Andan deryâya dalacak dünyâ zindân olacaktı
- 21) ‘Azîz tahta binecek lâ ilâhe illallâh dēyecek
Yûnus göziyle görecek ‘ilmiyle ‘ayân olacaktı
- 22) Murâd-ı nişân olacak gögsün bendine taķacak
Maḥbûb göziyle bakacak ḥaķ dervîşân olacaktı
- 23) Bundan böyle pend-i tahta bir şâh ermedi bu bahta
Baķ şu zâde olan cehde sırr-ı Yezdân olacaktı
- 24) Seksen tokuz dēdigimiz anda çıkar umdığımız
Mihânıyla dēdigimiz bize ol cân olacaktı
- 25) Ne zan eden ey karındaşlık ne vaktlarda yetişdik
Sultân ‘Azîze yetişdik üç koç kırbân olacaktı
- 26) Bir zât var Yēḡipazârda dâ’imâ тұrur ḥâzırda¹¹
İllâ kendüsi mezârda yakın zamân olacaktı
- 27) İnanmayan bulsun anı uyandırısın¹² deli cânı
Receb Şa’bân Ramazânı ol Ḥaķ Ḥu kan olacaktı
- 28) Ol zamân Şırb fetḡ olacak Bosna çok râḡat olacak
Kurt ile koyun bir olacak Rûmda bir nâm (ola) olacaktı
- 29) Meḡdî meydâna gelecek ‘adâlet zâhir olacak
Münâfiklar kahr olacak bir ḡoş zamân olacaktı
- 30) Taş ile ağac nuķa gelecek Meḡdî ‘ulyâyı bulacak
Bir yerde namâz kılacak Meḡdî imâm olacaktı
- 31) Bu işleri görüp şaşdım varı bırakıp fakra kaçdım
Yazıcızâde ile buluşdum bu ebr anda olacaktı
- 32) Anlaşılmaz dallarımız gül görür bülbüllerimiz
Her şaffânda illerimiz ulu kervân olacaktı
- 33) Seyr etdim bir ‘acayib beri anda kırbân etdüm seri
Seksen tokuz zâhir biri mu’tâde cân olacaktı
- 34) Bilinmez velîniḡ cismi altı düşmân olur ḡaşmı
Beşinden yokdur korkusu biri ḡavḡa edecekdir
- 35) Kim ki bu sırrı bilmedi Muḡammed dadın almadı
Meḡdî du’âsın almadı işi yaman olacaktı
- 36) İsteyeli Muḡammed Ḥıfzî levḡden ḡıfz eyledi Ḥıfzî
Muḡammed nûrından aḡzı ‘ilim ‘irfân olacaktı
- 37) Bu Ḥıfzî böyle söyledi Meḡdî kelâmın¹³ aḡladı
Altıncı kat gök inledi çok rahmetler yağacaktı
- 38) Kimiḡle gelmişim bildim aḡlar iken dönüp güldüm
‘Aşkından şararup şoldum ‘id-i kırbân olacaktı
- 39) Yâr evinde seri urdum tâne şûr üstine sındım
Üç gece kabrimde тұrdum toḡdum fer fân olacaktı
- 40) Bu Ḥıfzî deli divâne nice kıydı tatlı cânâ
‘Aşķ odın yana yana bir de ḡayrân olacaktı
- 41) Ḥıfziniḡ ḡıfzıdır cânı nûrı uyandırır anı
Lâm elif oldu mekânı gözde nihân olacaktı
- 42) Pâdişâha gün oldum sarâyında defne buldum
ḡarîb Ḥıfzî çerâḡ oldum maḡzende kân olacaktı
- 43) Bin iki yüz seksen yaşında bulunduk bir ‘acayib işde
Mü’minler begi karada yakın zamân olacaktı
- 44) ‘Aşıklar bunu okusun eksüḡini tamâm kılsun

¹⁰ sıfâtın: sıfâtın

¹¹ ḡâzırda: ḡâzırda

¹² uyandırısın: uyandırısın

¹³ kelâmın: kelâmın

Herkes aradığın¹⁴ bulsun cümle bir cân olacaktıdır
45) Kişi dünyaya gelür vèrdigini anda bulur
Anlamayan pişmân olur Hıfzî mihmân olacaktıdır

4. Sonuç

Halk içinde yaşayan Bektaşî babaları ve dervişleri, sade insanlar olup halkın zevk ve anlayışına sahip kişilerdir. Bu zevk ve anlayış Alevi Bektaşî edebiyatına da yansımıştır. Alevi Bektaşî edebiyatında gerçeklik, yaşam ve sosyal hayat değişimi önemli bir yer tutmakta, aruz vezninden ziyade hece ölçüsü öne çıkmaktadır. Hece ölçüsü ile yazılan incelemeye esas alınan manzumede de gerçeklik, yaşam ve değişim izlerinin etkili bir biçimde yansıtıldığı görülmektedir.

II. Mahmut döneminde tekkelerin kapatılması, baba ve dervişlerin sürgün edilip idam edilmesi sonucu kendilerini gizlemek zorunda kalan Bektaşîler, Sultan Abdülaziz döneminde tekrar eserler üretebilmiş, kendi yollarını rahatlıkla yaşayıp inançlarını aktarabilmişlerdir. Bu nedenle Bektaşîler içinde önemli bir yere sahip olan Sultan Abdülaziz için methiyeler yazılmıştır¹⁵.

Babailik, Ahilik, abdallık, Hurufilik, Kızılbaşlık, Kalenderilik, Hayderilik inançlarından oluşmuş bir inanç bütünlüğünü barındırıp terennüm eden Bektaşî şiiri ve bu şiir geleneği içinde değerlendiren incelediğimiz manzume Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması ve olası sonuçları üzerinedir. Kaleme alınan manzumede Sultan Abdülaziz'in tahta çıkması ile müminlerin meydan alacağı, herkesin yaptığı için bedelini ödeyeceği, kafirlerin cezalandırılacağı, kalelerin fethedileceği, bütün sözlerin gerçekleşeceği, bir abdalın tahta üç gün geçip hükmedeceği, Sultan Abdülaziz'in bu duruma hayran olacağı, Sultan Abdülaziz'in Yunus'un gözüyle görüp ilmiyle her şeyi anlayacağı, Mehdi'nin gelip adaletsizliklerin biteceği, cansız varlıkların dile geleceği, münafıkların ortaya çıkacağı, Hıfzî'nin Mehdi'nin sözünü anladığı, âşık olduğu gibi birtakım duygu, istek ve çıkarımlar bildirilmektedir.

Metinde dikkat çeken anlatımlardan biri birçok olumsuzluğa şahit olan şairin Sultan Abdülaziz dönemine yetişip buna şükretmesidir. Ayrıca metinde Yenipazar ve Bosna'daki sıkıntıların giderilebilmesi ve buraların kurtuluşunun Sultan Abdülaziz'in gelmesi ile gerçekleşeceği bilgisi bu bölgelerde birtakım ciddi sorunların varlığını göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Övgünün genellikle azizler için yapıldığı Alevi Bektaşî edebiyatında Sultan Abdülaziz'in övülmesi Bektaşîler içindeki değer ve önemini göstermesi bakımından dikkate değerdir. Ayrıca manzumede Alevi Bektaşî edebiyatında önemli bir yerde olan Hz. Ali ile birlikte Sultan Abdülaziz'in anılması verilen kıymetin derecesini göstermektedir. Manzumede Sultan Abdülaziz'e duyulan sevgi açıkça gösterildiği gibi düşmanlarına duyulan öfke de belirgin bir şekilde görülebilmektedir.

Övülenin övenden büyük, ulu, erişilmez bir varlık olmadığı Alevi Bektaşî edebiyatında övülen; özlenen, beklenen, sevilen, istenen bir varlıktır. Bu bekleyiş, sevgi ve özlem ele alınan manzumede Sultan Abdülaziz için de dile getirilmektedir.

¹⁴ aradığın: aradığın

¹⁵ Hıfzî ile aynı dönemde yaşamış Bektaşî şairi Tûrabî de Divan'ında padişahlardan sadece Sultan Abdülaziz'in adına yer vermiş ve onu övmüştür (Azar, 2005, 182, 374)

Kaynaklar

- Ahmed Cevdet. (1301). *Tarih-i Cevdet*. Dersaadet: Matbaa-yi Osmaniye.
- Azar, B. (2005). *Türabî Divânı (İnceleme-Metin)*. (Yayımlanmamış doktora tezi). Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Elâzığ.
- Bilgin, O. (1992). *Merzifonlu İki Şair (Eyüb Sabrî-Hıfzî)*. İstanbul: Enderun Kitabevi.
- Birge, J. K. (1991). *Bektaşilik Tarihi* (Çev. Reha Çamurlu), İstanbul: ANT Yayınları.
- Emre, A. C. (2004). *Türkçe Sarf ve Nahiv, Eski Lisân-ı Osmânî Sarf ve Nahiv* (Haz. Güliden Sağol, Erdal Şahin, Nurgül Yıldız). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Ergun, S. N. (1956). *Bektaşî-Kızılbaş Alevî Şairleri ve Nefesleri*. (Cilt 3. 78-80. ss.). Ankara: İstanbul Maarif Kitaphanesi.
- Gökbil, A. (2019). *Ansiklopedik Alevî Bektaşî Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları.
- Gölpınarlı, A. (1963). *Alevî-Bektaşî Nefesleri*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Hıfzî Efendi. *İstihrâc-ı Hıfzî*. İstanbul: Topkapı Sarayı Müzesi Türkçe Yazmaları Koleksiyonu No: M.R. 334.
- Hüseyin Cahit. (2000). *Türkçe Sarf ve Nahiv* (Haz. Leyla Karahan, Dilek Ergönenç). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Köprülü, F. (1925). "Bektaşiliğin Menşeleri". *Türk Yurdu*, 2(8), 121-140.
- Köprülü, F. (1979). Bektaş. *İslâm Ansiklopedisi* içinde (Cilt 2, 461-462. ss.). İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Köprülü, F. (2013). *Türk Edebiyatında İlk Mutasavvıflar*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Maden, F. (2013). *Bektaşî Tekkelerinin Kapatılması (1826) ve Bektaşiliğin Yasaklı Yılları*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Manastırlı Mehmed Rifat. (2016). *Hâce-i Lisân-ı Osmânî Sarf-ı Türki – Nahv-ı Türki* (Haz. Fatih Kaya). İstanbul: Kesit Yayınları.
- Mélikoff, I. (1993). *Uyur İdik Uyardılar* (Çev. Turan Alptekin), İstanbul: Cem Yayınevi.
- Muhammed Huseyn âlu Kâşif al-Gitâ. (1966). *Ca'ferî Mezhebi ve Esasları* (Çev. Abdülbaki Gölpınarlı), İstanbul: Minnetoğlu Yayınları.
- Mütercim Âsım Efendi. (2013). *el- Okyânûsu'l-Basît fî Tercemeti'l-Kâmûsi'l-Muhît Kâmûsu'l-Muhît Tercümesi* (Haz: Mustafa Koç, Eyyüp Tanrıverdi). (Cilt 1, 949. s.). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.
- Ocak, A. Y. (1992). *Osmanlı İmparatorluğunda Marjinal Süfilik: Kalenderîler (XIV-VII. Yüzyıllar)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- Ocak, A. Y. (2023). *Babailer İsyanı Aleviliğın Tarihsel Alt Yapısı*, Dergâh Yayınları.
- Ögel, B. (2010). *Türk Mitolojisi*. 1 Cilt. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Özkolaçık, C. (2023). Hurûfilik Temalı Bir Bektaşî Yazması: Der Beyân-ı İlm-i Ali el-Murtaza ve Keşf-i Sırrı Hünkâr Hacı Bektaş Velî. *Ahmet Yesevi Dergisi*, 1(2), 87-104
- Özmen, İ. (1998). *Alevî-Bektaşî Şiirleri Antolojisi*. (Cilt 4. 133-136. ss.). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Râşid. (1917). *Külliyât-ı Kavâ'id-i Lisân-ı 'Osmânî*, İstanbul.
- Redhouse, J. W. (1846). *Grammaire Raisonnée De La Langue Ottomane*. Paris.
- Refîî, Penâhî, Misâli. (2019). *Beşâret-nâme, Genc-nâme, Şehriyâr-nâme, Feyz-nâme Hurûfî Şiirler III* (Haz. Fatih Usluer). İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları.

Etik, Beyan ve Açıklamalar

1. Etik Kurul izni ile ilgili;
☒ Bu çalışmanın yazar/yazarları, Etik Kurul İznine gerek olmadığını beyan etmektedir.
2. Bu çalışmanın yazar/yazarları, araştırma ve yayın etiği ilkelerine uyduklarını kabul etmektedir.
3. Bu çalışmanın yazar/yazarları kullanmış oldukları resim, şekil, fotoğraf ve benzeri belgelerin kullanımında tüm sorumlulukları kabul etmektedir.
4. Bu çalışmanın benzerlik raporu bulunmaktadır.